

АНОТАЦІЯ

Ткаченко В. О. «Холодна війна» в суспільному дискурсі Канади (середина 1940-х – початок 1960-х років). – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна. Харків, 2022.

Глобальне геополітичне та ідеологічне протистояння, загальновідоме як «холодна війна», так чи інакше стало викликом для всіх країн світу та їх суспільств. У зіткненні між сторонами біполярного світу Канада знайшла свій шлях як частина колективного Заходу. Проте її реакції не завжди були синхронними, наприклад, з США або Великою Британією – мабуть, найбільш культурно близькими країнами. Так само відмінними були суспільні реакції, ті образи світу, друзів, ворогів, які з'явилися під впливом глобального протистояння. Ми розглядаємо відображення в суспільному дискурсі самого концепту «холодної війни», а також його проявів.

Актуальність обраної теми зумовлена її недослідженістю в такій постановці та з застосуванням новітніх методологічних підходів. Крім цього, це може дозволити краще зрозуміти механізм генерації, рецепції та вкорінення у суспільному дискурсі образу всеохоплюючого протистояння. На українському ґрунті це є вкрай актуальним з огляду на динаміку конфлікту з Росією, що включав до себе як дипломатичні та військові заходи, так і дії з впливу на суспільну свідомість, а також спробу РФ сконструювати нову імперську реальність на теренах колишнього СРСР і нав'язати світу нову «холодну війну». Отже, дослідження динаміки сприйняття глобального протистояння в канадському суспільному дискурсі дає змогу вдосконалити підходи до вивчення виникнення та еволюції в українському суспільному дискурсі подібних образів та концептів. На нашу думку, вивчення складових образів «холодної війни» є важливим також тому, що це дозволить розширити уявлення про події та процеси міжнародного життя другої

половини ХХ століття не лише у контексті «історії холодної війни» у цілому, а й «історії холодної війни», збагативши рамку досліджень вивченням канадського кейсу.

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше застосовано парадигму дискурс-аналізу до вивчення сприйняття канадцами «холодної війни»; визначено особливості процесу формування «образу ворога», в тому числі з точки зору соціального конструктивізму; уточнено особливості сприйняття канадцами загострень «холодної війни», а також їх вплив зміни уявлень про глобальне протистояння; уточнено особливості розвитку лівого дискурсу в країні у сприйнятті «холодної війни», його фрагментацію та протиріччя; результати взаємовпливу суспільного дискурсу щодо «холодної війни» з офіційним; концептуалізацію причин, змісту та оцінки глобального геополітичного протистояння загальноканадськими політичними силами; уявлення канадців про роль їхньої країни у системі міжнародних відносин в досліджуваній період; розширено уявлення про сприйняття канадцами небезпеки ядерної війни та можливості з захисту від її наслідків; уточнено особливості та мету застосування маркерів ідеологічної конфронтації у канадському суспільному дискурсі.

Результати дослідження можуть бути застосовані для розробки підручників, посібників з історії Канади, історії міжнародних відносин та окремо «холодної війни». Також вони можуть бути корисними при написанні наукових робіт та викладанні навчальних курсів з відповідної тематики.

Практичне значення вивчення взаємозв'язку суспільства і державної політики та їх взаємовпливу зумовлене можливістю розширення розуміння особливостей функціонування політичних інститутів в країнах з розвинутою демократією. Для України, яка наразі знаходиться на етапі реформування власної політичної системи, досвід Канади може бути корисним. Окрім цього, з огляду на конфлікт з Росією та розв'язану нею в 2022 р. повномасштабну війну актуальним на українському ґрунті є вивчення

динаміки формування образу ворога та цілісного уявлення про протистояння в суспільному дискурсі.

В історіографії вивчення історії Канади часів «холодній війни» є тривалим та продовжує розвиватися як в кількісному, так і в якісному вимірі. У фокусі уваги дослідників перебували історія міжнародних відносин у канадському наративі, політика урядів у біполярному світі й історія відносин Канади з США, СРСР та Великою Британією. Також тематика історіографії включала дослідження ідеологічного дискурсу (дискурсів) у країні, трансформації ідейних засад, на яких базувалися громадські організації та політичні партії. Нарешті, певна частина досліджень присвячена безпосередньо образам, психологічним парадигмам, що виникали у межах «холодної війни». Проте поставлена в нашому дослідженні проблематика привернула увагу вчених опосередковано, через призму їх власних наукових інтересів. Дослідження дискурсивних практик, як правило, велися з зосередженням уваги на окремих з них та без застосування специфічної методології.

Джерельна база дослідження є широкою. Вона представлена офіційними документами, в тому числі документами канадського парламенту, політичних партій. Важливе місце має також публіцистика, матеріали преси, візуальні джерела (плакати та карикатури), мемуарна література. Були також застосовані статистичні дані та аудіовізуальні джерела (фільми). Зазначений комплекс джерел дає змогу вирішити поставлені дослідницькі завдання.

В роботі використовується кілька понять. Серед них є «холодна війна», що розуміється як біполярне протистояння як в геополітичній, так і в ідеологічній площині. Також використано категорію «суспільного дискурсу» як простору формування та циркуляції образу цього протистояння. Окрім цього, було вжито поняття «комунізму» у його багатозначності: як ідеології загалом, як ідеології, притаманної СРСР, як синоніму сукупності країн зі встановленим комуністичним режимом або як маркеру образу «чужого». В

роботі ми також зверталися до парадигми біхевіоризму та соціального конструктивізму у міжнародних відносинах, що, на нашу думку, дозволяє більш повно розкрити тему під відповідним методологічним кутом.

У досліджуваній період ми можемо спостерігати генезу, розвиток та консолідацію уявлень про «холодну війну» в суспільному дискурсі Канади. Йдеться не тільки про вжиток поняття, що було б надмірним спрощенням, але про комплексний її образ як глобального протистояння між світами, між сукупностями «ми – вони». Для Канади процес формування таких концептів у значенні, притаманному «холодній війні», почався вже після Другої світової війни. Професійні політики чітко усвідомлювали передусім практичну площину конфронтації з СРСР, викликану перерозподілом сфер впливу; проте загальною стартовою точкою вважаємо «справу Гузенка» та її висвітлення для широкого загалу 1946 року.

Категорії глобального протистояння були багатоплановими. Так, йшлося про зовнішню політику та формування військово-політичних блоків, що було актуалізовано створенням СРСР маріонеткових режимів у Європі, тиском на західні сектори Берліну в 1948-1949 рр. та діями США і країн-партнерів у відповідь. Ці дії створювали рамку глобальної конфронтації, що в подальшому інтенсифікувалася окремими локальними кейсами. Водночас, у канадському політикумі поруч з образом єдиного Заходу в різних інтерпретаціях існувало уявлення про окреме місце Канади в конфлікті. Це підкреслюється апеляціями до ООН як медіа, так і політиками, та намаганням врегулювати кризи саме в рамках цієї організації. У подальшому модель «холодної війни» існувала як оформлена рамка з певними загальноприйнятими засадами та динамічно змінювалася у відповідь на кульмінаційні моменти у глобальному протистоянні гравців на геополітичній шахівниці.

Іншою складовою рецепції «холодної війни» був ядерний дискурс, що був вписаний у загальний. По суті, ядерна зброя підняла на новий рівень уявлення канадців про потребу у колективній безпеці. Вона остаточно

зламала ідею про можливість уникати конфліктів. Також ядерна небезпека стала додатковим фактором згуртування блоків – як в контексті багатопланового співробітництва, так і психологічної єдності перед обличчям небезпеки. Подальший розвиток ядерних озброєнь призвів до інтенсифікації цих трендів. Важливою подією в цьому контексті стала Кубинська ракетна криза, що стала випробуванням біполярного світу, в особливості в питанні єдності Канади та Заходу у балансуванні сил ядерного конфлікту.

Нарешті, мова йде про ідеологічне протистояння. Поступово «комунізм» і як реальність та практика СРСР, і як ідейна площина став маркером ворога. Меншою мірою це стосувалося поняття «соціалізм» – воно ставало таким поступово для частини суспільства. Так, основними партіями «маятника біпартійності» – лібералами та консерваторами воно використовувалося в синонімії з радянською тоталітарною моделлю ще на початку повоєнних років. Водночас, у канадській соціал-демократії відмова від певних лівих засад, що пов'язували їх з «образом ворога», відбувалася поступово і знайшла певне завершення у другій половині 1950-х – на початку 1960-х рр. Ці процеси стали елементом формування ідеологічного дискурсу та біполяризації картини світу.

У цьому контексті специфічним було положення канадських комуністів, що від початку повоєнної доби зайняли в суспільній свідомості місце «п'ятої колонії» Москви за підсумками «справи Гузенка». Їх становище було складним, адже для себе вони мали або приймати безумовно прорадянську модель, або балансувати між образом ворога та власними уявленнями про позитивну картину світу. До того ж, тяжким ударом для них став XX з'їзд КПРС та розвінчання культу особи Й. Сталіна, адже ці події призвели до ідейної кризи. До того ж, канадська реальність – функціонуюча демократія, welfare state та позитивний економічний розвиток – не створювала широких можливостей підтримки комуністичної ідеології.

Розмивали базу прорадянських сил і троцькісти, що мали вплив на частину ліворадикально налаштованого населення.

Отже, за досліджуваний період «холодна війна» стала геополітичною та ідеологічною реальністю, яка мала розгалужений категоріально зміст. Різні її контексти утворювали дискурсивну мережу, що значною мірою визначала картину світу канадців у царині політичної реальності.

Ключові слова: «холодна війна», дискурс, суспільний дискурс, ідеологічний дискурс, Канада, комунізм, «образ ворога».